

Beest met geest

Jelle Troelstra, de zoon van de bekende politicus, heeft in een boekje over z'n vader een aantal aardige trekjes verteld. Een mooi verhaaltje vond ik het volgende: Troelstra had de gewoonte 's morgens na het opstaan, als hij in de kamer kwam, nog een beetje slaperig te zuchten: Ja, ja wat is de mens! Het was blijkbaar zo'n niets betekenende verzuchting als „hè-hè”, of „zo gaat dat”, of iets dergelijks, zoals we ons dat allemaal wel eens laten ontvallen. Maar toen Troelstra z'n dag weer eens aanving met z'n dagelijkse „Ja, ja, wat is de mens”, riepen zijn kinderen plagend: Dat zegt U nu wel altijd maar „Wat is de mens” nu? Troelstra, bekend om z'n slagvaardigheid, bedacht zich geen ogenblik en antwoordde prompt: „Een beest met geest”. Het was een pakkend antwoord, en ik geloof dat het juist is ook!

* * *

Een beest met geest. Dat geeft niet slecht weer wat de mens is. Een beest. Is hij niet verwant met de dieren? Vooral met de hogere dieren, zoals de z.g. mensapen. Hij heeft de zelfde lichaamsbouw, dezelfde levensfuncties, zoals bloedsomloop, ademhaling, spijsvertering en voortplanting. En hij heeft ook dezelfde driften: zelfhandhavingsdrift, kuddedrift, seksuele drift, noemt U maar op. Maar hij heeft — en dit is anders dan bij de dieren — ook geest. Ik zou niet graag willen beweren dat de hogere dieren geen bewustzijn zouden bezitten. Men hoeft maar naar zijn hond te kijken om te beseffen dat het anders is. Die heeft weet, lijkt het zo, van allerlei dat er met hem en om hem gebeurt. Maar wat hij niet heeft is zelf-bewustzijn. Hij weet dat een stukje vers vlees lekker is, maar we mogen aannemen dat hij niet weet dat hij het weet. En dat besef heeft de mens wel. Dat is zijn geest.

Het verschil lijkt klein, maar als het er op aan komt is het een groot verschil. Het maakt dat de mens afstand kan nemen van zichzelf en de wereld. Een dier is zichzelf en is geheel in de wereld. Een mens ook wel, maar die kan tegelijk ook zichzelf en de wereld beschouwen, hij heeft er nog op een andere manier dan het dier weet van. Daardoor leeft hij ook anders. Zijn leven wordt beheerst door allerlei beslissingen, door de keuze, door ja en nee zeggen. Ook een dier kiest, maar het kiest driftmatig. Natuurlijk kiest onze hond, als we hem een schoteltje oud brood en een schoteltje vers vlees tegelijk voorzetten. En als zijn jong bedreigd wordt kiest hij tussen vluchten of verdedigen. Maar eigenlijk is het geen echte keus. Want wat hij kiest, moet hij kiezen. Krachtens zijn instinct. Hij kan niet anders. Die z.g. keuze loopt niet via zijn zelfbewustzijn, omdat hij dat niet heeft. Hij reageert min of meer automatisch. Maar als een mens kiest, kan hij zich ook de verdere gevolgen van keus voorstellen en zich daardoor laten leiden. Misschien zal ook hij zich laten drijven door de omstandigheden of zijn driften, maar hij heeft daarbij toch weet van de andere mogelijkheid. Zelfs als het gaat om de keuze tussen lekker eten en oud brood, kan hij echt kiezen. Bijvoorbeeld uit overwegingen van gezondheid. Of omdat het opgaan in genot ons belangrijker waarden vergeten doet. Dat laatste drukt de dichter Van Hattem mooi uit in de versregels: „waar een teveel is voor de borden / en overdaad voor ieders dis / daar zal veel meer gehongerd worden, / dan waar één brood voor allen is.” / Hoe dit zij, de mens is een beest met geest. En dat betekent niet, dat er sprake is van een soort optelsom: Zo van beest plus geest is mens. Maar door zijn geest is ook het dier-zijn van de mens anders, het is namelijk daardoor mens-zijn. Dat is zijn uitzonderlijkheid.

Maar toch is de mens eigenlijk een gespleten wezen: beest met geest. De schrijver Kahn zegt het zo: Bij alle dieren, ook bij de mens, vormen de kleine hersenen de zetel van de instincten en van het beleven. Maar de mens heeft ook grote hersenen. Zij zijn de zetel van het beschouwelijke. De gespletenheid van de mens zit hem daarin dat hij niet alleen beschouwt, maar ook beleeft, niet alleen beleeft, maar daarbij ook beschouwt. Hij is een twee-eenheid, maar eigenlijk altijd in strijd met zichzelf, in tweestrijd. Probeert hij deze tegenstrijdigheid op te heffen, dan vervalt

hij in het buitenmenselijke. Als hij de geest verloochent, is het resultaat beest-achtigheid. En dat is heel wat erger dan het zuiver dierlijke, juist omdat de mens nooit los raakt van de geest en in de beestachtigheid zijn zelfzucht verwezenlijkt met het raffinement van de geest. Dat ervaren we helaas maar al te vaak.

Maar ook pure vergeestelijking, brengt de mens buiten de grenzen van het menselijke. Zolang het dier-zijn nog meespeelt voert het hem licht tot inquisitie en fanatisme. Wordt het dier-zijn uitgeschakeld, dan wordt ook het leven verloochend, en blijft ten slotte levens-ontkenning en doodsverlangen over. Het zijn heus niet de minsten onder ons die met deze tragische tweespalt geen raad weten en het bestaan als hopeloos ervaren. Zij hebben de samenklank van levenszin en levensdrift niet kunnen ontdekken. Ze bewegen zich tussen de polen van het bijna voormenselijke genieten en een bijna buitenmenselijke wanhoop. Ze zijn niet oppervlakkig in de gewone zin, maar zien naar hun eigen gevoel eerder te diep en te veel. Wat er overblijft, is een gevoel van grenzenloze vermoeidheid en leegte, waartegen de schaarse momenten van vervulling niet opwegen.

De momenten van vervulling! Ja, die zijn er. Als onze levensdrang voor een ogenblik onbelemmerd samenvalt met ons bewustzijn. Als we jong zijn, ergens rond een kampvuur; later een keer in de beslotenheid van gezin of vriendenkring of bij de beleving van de natuur of een stuk scheppend werk. Dat zijn momenten die zichzelf genoeg zijn en wijzen naar wat mens-zijn eigenlijk wezen kan. De voorwaarde is dat we ons gevoelsleven tot gezonde ontplooiing hebben kunnen brengen en we in onze levensovertuiging het mens-zijn volledig tot gelding hebben laten komen. Hoe dat kan wil ik nu niet bespreken; het gaat er hier om dat het soms kan. Mits men bereid is het mens-zijn naar beide kanten ten volle ernstig te nemen: beest en geest. En men dus beseft dat het in wezen gespleten is en de eenheid een taak is die nooit ten volle wordt vervuld.

Geen mens kan deze taak ontlopen, tenzij door een kortsluiting die de grote kans inhoudt hemzelf en anderen diep ongelukkig te maken. Het argeloze genieten is geen duurzame uitweg, en ook niet het toegeven aan de volstreekte levensontkenning. Ze bieden op de duur geen menswaardig perspectief. Maar ik hoor U al zeggen: Zo ingewikkeld is het leven toch niet? Waarom dit alles er toch bijgehaald, niet waar? Ik moet ook toegeven dat er lange tijden kunnen zijn in ons bestaan dat het leven rustig en probleemloos voortkabbelt. Gelukkig maar, want de meesten van ons zouden het anders niet aankunnen. En ik bedoel helemaal niet te zeggen, dat we ons daarvoor eigenlijk zouden moeten schamen, of dat een zwaarwichtige levensstijl eigenlijk pas het ware zou zijn. Maar we ervaren steeds opnieuw, dat het rustige bestaan van ons die leven op een bevoorrecht plekje in de wereld, bedreigd wordt door kleurloosheid als alles goed gaat, of door ontredde-ning als het mis loopt.

* *
*

Een van m'n kennissen zei dezer dagen tegen me: We maken het leven te ingewikkeld. Je moet je eenvoudig door liefde laten leiden. Het is een vrouw die veel verdriet heeft gehad en ze wist wat ze zei. Maar toch rijzen aan alle kanten de vragen. Om te beginnen laten de mensen zich niet vanzelf alleen door liefde leiden. Bovendien is liefde blind, zoals de volksmond zegt. Genegenheid op zichzelf kan ons tot heel domme dingen verleiden als ze niet gesteund wordt door wijsheid. Maar daar is de tweespalt dan al weer: genegenheid — wijsheid, beleving — beschouwing, drift — geest. Zeker, ergens vallen ze samen, maar waar?

In ieder geval lijkt het een juiste gedachte dat de geest niets eisen moet wat het leven nooit of te nimmer volbrengen kan. Dit toch te willen leidt tot krampachtigheid en onvruchtbaarheid. Omgekeerd moet het leven in zijn ontplooiing de geestelijke vorm niet doen springen. Dat veroorzaakt chaos en ontwrichting. Menselijke rijping betekent juist dat geest en leven, willen en kunnen, steeds meer op elkaar betrokken raken. Dat is geen kwestie van intellect, maar een proces, dat zich ook zonder theorie bij ieder mens voltrekken kan. Maar het blijft altijd een taak. Leven blijft streven. Met alle kans op falen uiteraard. Maar ook met alle mogelijkheden, die in het mens-zijn besloten liggen.

Die mogelijkheden verwerkelijkt de mens in zijn werk en in de gemeenschap. Wat maken we van het leven zonder taak en samenleving? Wat blijft er over als we die wegdenken? Tobberij, bandeloosheid, wanhoop. Men kan de mens niet losmaken uit het verband waarin hij thuis hoort, zonder in willekeur te vervallen. De mens is mens-in-de-gemeenschap en deze wijst naar het totale zijnsverband waarin de mens opduikt en waarvan hij iets in zich draagt om het tot ontplooiing te brengen. Echte gemeenschap is iets heel zeldzaams. Maar waar zij ontstaat, helpt zij ons de gespletenheid, de leegte te overwinnen. Dit is geen pleidooi vóór collectivisme, voor onpersoonlijkheid, maar wel tégen een eigengereidheid, die de mens tenslotte met lege handen laat staan.

Ook het werk betreft de mens op de samenleving, die wel geen echte gemeen-

schap is, maar toch een afspiegeling daarvan. In zijn werk drukt de mens zich uit, ook als het eentonig of onbelangrijk is. Het is toch altijd menselijk werk, waaraan geest én leven hun deel hebben. Door zijn werk stempelt hij de natuur met zijn menselijke vermogens. We kunnen een open oog hebben voor de gebreken van de samenleving, en toch beseffen dat werk onder alle omstandigheden beter is dan geen werk. Omdat het ons echt als mensen inschakelt in het levensproces. Gelukkig is hij die het werk kan doen, waarvoor hij aanleg heeft. Het is een van de belangrijkste hulpmiddelen voor een volledige menselijkheid. Daarom houdt dit denken over de mens niet op bij het individuele bestaan, maar heeft het ook zijn consequenties voor de samenleving.

Ik heb al heel wat gedachten samengedrongen in dit korte stukje. Genoeg om er nog een hele tijd over van gedachten te wisselen. Hoe het ook zij: als er ooit eens iemand in uw omgeving verzucht. „Och, och, wat is de mens”, dan hebt U het humanistische antwoord al klaar: Beest met geest.

Dr. J. P. VAN PRAAG

Echt en onecht in geloof en ongeloof

Een nieuwe brochure van de hand van

Prof. Dr. T. T. TEN HAVE (oud-hoofdbestuurslid)

Prijs 75 cent

Bestellingen te richten aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152. Utrecht - Telef. 10163 - Postgirorekening 304960

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
3 FEBRUARI 1957

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1,— p. kwart., losse numm. f 0,20, buitenland f 4,60 p.j.

Administratie en redactie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.